

Att vara bibliotekarie

Bibliotekarien har ett servicejobb, skriver länsbibliotekarien i Karlstad Ragnar Ljung i sin artikel i Svensk Tidskrifts serie Att vara. Författaren var med på den tid, då folkbildning var ett begrepp som inte blivit aktuellt för en blivande biblioteksman. Han gick en av Skolöverstyrelsens första bibliotekskurser och gjorde sina lärospån inom Stockholms stadsbibliotek. Men snart sökte han sig ut till annat håll och blev, 24 år gammal — vilket var möjligt på den tiden — chef för stadsbiblioteket i Skövde. Han berättar om sina upplevelser där, om hur utvecklingen på biblioteksområdet snabbt gick framåt och om hur han senare som länsbibliotekarie i Karlstad varit med om att bygga det nya kulturcentrum, som biblioteken blivit och där man snart inte längre kan säga att boken är huvudsaken.

1929 var ett av de märkligare åren i svensk bibliotekshistoria. Riksdagen antog då en ny biblioteksförfattning, som bl a innehöll att anslag till ett folkbibliotek inom en kommun kunde utgå med högst 10 000 kr och att sk central (senare läns) bibliotek skulle inrättas med uppgift att stödja de lokala biblioteken genom utlåning av böcker i studiesyfte, genom utsändande av vandringsbibliotek samt genom biblioteksteknisk vägledning. I arbetet ingick även inspektion av bibliotek i kommuner med upp till 10 000 invånare, övriga inspekterades av Skolöverstyrelsen. Centralbiblioteksorganisationen förelåg färdig 1954.

På 1930-talet tillkom som en följd av författningen stadsbibliotek litet varstans i landet, och utbildade bibliotekarier anställdes som chefer och assistenter. Redan 1926 hade Skolöverstyrelsen anordnat sin första bibliotekskurs. Utbildningen omfattade till att börja med 5 månader, men sedan kursen omvandlats till biblioteksskola utsträcktes den till 8 månader med ett halvt års förberedande elevutbildning. Det var främst unga akademiker, men även lärarinnor utbildade vid Högre lärarinneseminariet, som genomgick denna skola, vilken gav kompetens till olika befattningar vid de nytillkomna biblioteken, i flera fall även till vetenskapliga bibliotek, om vilka följande här skall skrivas. Denna utbildningsform, sedan hösten 1972 överflyttad till Bibliotekshögskolan i Borås, avslutas definitivt under 1973.

Bokens allenamakt brytes

Boken, men även trycksaker som tidskrif-

ter, tidningar och musikalier, var under 30—40-talen ännu allenarådande i våra folkbibliotek. Redan på 1920-talet fanns det väl en eller annan framtidsman, som anade att grammofonskivan skulle kunna tas i anspråk inte bara av musiken utan även av litteraturen. Författaren Karl Johan Rådström övertalade diktare av skilda generationer som Bo och Hjalmar Bergman, Verner von Heidenstam, Pär Lagerkvist, Selma Lagerlöf, Erik Lindorm, K G Ossiannilsson och Elin Wägner att ställa sina röster och sin skiftande uppläsningskonst till förfogande för inspelning av Svenska diktarröster. Som affär blev inte företaget så lyckat — han var före sin tid — och 1937 realiserades de till det facila priset av kr 15: 25. Så kom det sig att min högskolekamrat skådespelaren Olof Widgren fäste min uppmärksamhet vid serien. Den inköptes, men i väntan på nödig apparatur fick den länge samla damm i någon hylla.

LP-skivans uppfinning betydde en revolution, och 1950 inleddes även den nya tiden i bibliotekens historia. Visserligen hade i ett 1949 av Folkbibliotekssakkunniga utgivet betänkande talats om annat material än böcker. Viktigare var Unescos programförklaring, där det bl a heter: »Man bör i ett folkbibliotek främja alla medel som tjänar till att utbreda idéer: böcker, småskrifter, tidskrifter, tidningar, kartor, film, musiknoter och grammofonskivor liksom få vägledning i deras användning.» Så hade de dåvarande audiovisuella medierna erkänts som likaberättigade med den Gutenbergska uppfinning-

en, det tryckta ordet. Detta officiella erkännande måste glädja envar bibliotekarie, som förstod att här nu fanns en möjlighet att vinna nya kategorier besökare och låntagare. Ordet, ljudet, bilden, de tre måste ha sin likaberättigade plats i biblioteken och där integreras, men dit är än ett stycke väg. De nya medierna har givetvis sin baksida. Mjukvaror som dias, filmer (numera i regel inlånade från LänsAV-centralerna), grammofonskivor, TRU-band kräver ofta kostnadskrävande apparatur av skilda slag och tillgång till för ändamålet utbildad personal.

Bibliotekens ökade betydelse

Den föränderliga världen trängde in i biblioteken. Dessa fick allt större betydelse inte bara för utlåning utan även för information och som kulturcentrum. Allt större ekonomiska krav ställdes samtidigt på kommunerna, låt vara att 1952 och 1962 års riksdagsbeslut gjorde dem större, samtidigt som deras antal minskade. Medan de 1952 uppgick till 2 498 var de 1971 nere i 464. Längre hoppades våra förtroendemän på ökade statliga bidrag — penningvärdeförsämringen hade inte precis ökat värdet i de 10 000 kronorna — men trots en enmansutredares positiva förslag om ökat statsbidrag valde regering och riksdag 1965 en annan väg. Biblioteken blev en kommunal angelägenhet, och därmed bortföll de från 1930 utgående anslagen. Visserligen förstärktes kommunernas ekonomi medelst skatteutjämningsbidrag, vilka förutsattes komma även biblioteken till godo. Länsbiblioteken fick samtidigt sina

anslag höjda till 70 000 kr och hänvisades i övrigt till landstingens bistånd.

Väl så viktig är i dag bibliotekens sociala roll. Den uppsökande verksamheten tjänar de gamla på vårdhem eller i hemmen, de sjuka på lasaretten, de frihetsberövade i allmänna häkten och fängelser, de handikappade var de än vistas, men även industriens arbetare och tjänstemän i fabriker av skilda slag samt våra invandrare.

Bibliotekarie i går

Alla uppgifter, som ett bibliotek i dag har, åligger enligt instruktionerna alla de tjänstemän, som där finnes anställda, men först och främst bibliotekarierna. Givetvis är yrket annorlunda i dag än det var i min ungdom, men har man varit med nästan från begynnelsen finns det också något att berättas.

Att jag och många av mina jämnåriga kom att ägna oss åt yrket sammanhänger med tillkomsten av Stockholms stadsbibliotek, vilket innebar inte bara byggandet av huvudbiblioteket, Karl Asplunds skapelse, vid Sveavägen utan också inrättandet av filialer i skilda stadsdelar. Den förste stadsbibliotekarien, Fredrik Hjelmquist, tidigare förste bibliotekskonsulent i Skolöverstyrelsen, och hans närmaste medhjälpare var måna om att till den nya institutionen knyta blivande akademiker. Det gav en student en visserligen blygsam inkomst men även en viss yrkeserfarenhet. Hade man väl tagit sig upp för de många traporna, byggda utan hänsyn till de handikappade, togs man om hand av en sträng dam, i själva verket föga äldre än man

själv. Vår första uppgift blev att för hand skriva ut bokkort och bokfickor, samtidigt en lektion i skönskrift! Än låg den dag i fjärran, då Bibliotekens försäljningscentral i Örebro och dess efterföljare, Bibliotekstjänst i Lund, skulle befria biblioteksanställda av olika kategorier från slika uppgifter och många andra lika orationella.

Så småningom placerades man i lånedisken för att där möta allmänheten. Ville det sig väl kom man senare till läsesalarernas upplysningsdisk, där det gällde att med eller utan hjälp av en äldre yrkesutbildad kollega söka besvara spörsmål av de mest skiftande slag, en övning som sommaren 1972 i TV skulle ge den kunniga Gävlekollegan Anna-Lisa Hillbom en välförtjänt berömmelse och biblioteken mycken PR. Men redan för över 40 år sedan hade biblioteken som informationscentral börjat fungera, fast man då liksom i stor utsträckning alltjämt talade mer om utlåningens storlek, så och så många band per invånare.

Efter praktik och färdig examen väntade Skolöverstyrelsens biblioteksskola, då ledd av förste bibliotekskonsulenten Knut Tynell, förfar till Stockholms stadsbiblioteks nuvarande chef Lars Tynell, och hans båda medhjälpare, den blivande bokförläggaren Hans Küntzel, känd som specialist på Falstaff Fakir, och den med Stockholms och Helsingfors litterära värld väl förtrogna Greta Linder. Bland lärarna bekantade vi oss med den lärde blivande riksbibliotekarien Oscar Wieselgren och folkbildaren Oscar Olsson, Olsson med

skägget kallad, han som i seklets första år i Karlstad grundat den första studiecirkeln. Till hans lärdomar lyssnade vi tyvärr förstrött, ty vad visste jag och många av mina kamrater om folkbildning, fjärran från Folkrörelseverige som vi levat.

Efter avslutad biblioteksskola väntade åter Stockholms stadsbibliotek för mig, främst filialen vid Götgatan, vars chef under åtskilliga år var Fredrik Ahlander, en originell och trivsamt människa med djupa rötter i huvudstadens arbetarrörelse och utgivare av Notiser från Arbetarnas kulturhistoriska sällskap. Till dem ombads man skriva bokanmälningar, en nyttig övning i flera avseenden. Bakom disken träffade jag där en ung författare, Hans Botwid, som så småningom skulle skriva en roman i biblioteksmiljö, Nedytstat, där han kunde utnyttja sina erfarenheter. En annan äldre kollega, som även varit min kamrat i skolan, var Einar Malm, men han lämnade snart yrket för att helt ägna sig åt sin penna.

En bibliotekarie, låt vara en vanlig assistent, åtnjöt vid denna tid den storslagna lönen av kr 199: 65 pr månad, och denna underbetalning av akademisk arbetskraft föranledde en uppvaktning hos det dåvarande kulturborgarrådet Oscar Larsson. I spetsen för deputationen gick fil mag Joakim Garpe, som kort därefter engagerades som Larssons sekreterare och så småningom själv skulle bli borgarråd, låt vara över en annan rotel!

Enmansbibliotekarien

Varför stanna i Stockholm, när nya bib-

liotek vid denna tid inrättades i åtskilliga medelstora städer? För egen del blev jag knappt 24-årig chef för Skövde stadsbibliotek med en lön av hela 4 000 kr pr år. Här fick jag möta vardagens alla biblioteksproblem och upptäckte snart vilket spännande, engagerande och meningsfullt jobb enmansbibliotekarietjänsten var, låt vara att personalen så småningom utökades när verksamheten växte.

Bara mötet med en originell och begåvad kommunalman av årgång 1861, majoren, stadsfullmäktige- och drätselkammarsordföranden Eric Ugglas plats. Men jag upptäckte att den gamle majoren hade glimten i ögat och att han svärmade för stjärnor som Ingrid Bergman och Birgit Tengrot. De hjälpte mig indirekt till förvärv av nödig skönlitteratur och aktuella fackböcker. Kontakten med stadens bokhandlare och deras medhjälpare blev även till stor hjälp och spelar än i dag stor roll i vilken kommun en bibliotekarie än verkar.

I uppgifterna ingick att vara sekreterare i biblioteksstyrelsen, och där lärde jag under årens lopp känna politiker av olika färg, med vilka samarbetet blev det bästa: den blivande riksdagsmannen Walter Sundström, tidsstudiemannen Albin Bengtsson och den blide rektorn Elis Estreen för att nämna några namn. Delegering spelar en stor roll i dagens bibliotek, men av naturliga skäl fick chefen här göra det mesta själv: göra upp den visserligen till en början blygsamma budgeten, köpa in böcker, tidningar och tidskrifter, katalogisera, betjäna allmänheten vid disk och pr telefon, informera skolklasser på olika nivåer och inbjuda studiecirklar till besök. Inte minst givande var den kontakt man fick med män och kvinnor av skiftande ålder, bakgrund och politisk uppfattning.

Bibliotekarien som folkbildare

Av betydelse för mig var mötet med en statlig underofficer på K 3, som på mitt tjakande svar på hans begäran om en föreläsningsserie om modern svensk litteratur tackade med det i en krigsmans mun märkliga uttrycket: »Det var förtjusande vänligt». Föreläsningar på en underofficersmäss var i viss mån en uppsökande verksamhet, även om den inte då inräknades i tjänsten. Snart var jag gäst även hos ABF och andra studieorganisationer, blev studieledare och talade vid sk flyttande folkhögskolekurser. Länets och landets föreläsningföreningar behövde vid denna tid och långt senare talare. De ouppnåeliga förebilderna blev Carl Cederblad och Sigfrid Leander, några av »landets lågor».

Att vara bibliotekarie var även att vara folkbildare i skolor och ordenshus, i frikyrkor och husmodersföreningar. Men snart var man också föreläsningföreståndare i hemorten och lärde känna publikdragare som Sten Bergman, E H Thörnberg och Delsbostintan, ja, hjälpte en landskapets egen son, dåvarande folkskolläraren Sixten Bengtsson, till att bli den allttjämt lika populäre Västgöta-Bengtsson.

Ett av de 3 R:en började 1933 sin verksamhet; det var alltså Riksteatern, och det var inte ovanligt att bibliotekarien fick uppdrag i den nystartade teaterföreningen. Så fick man på nära håll möta Thalias barn av skilda generationer: Anders de Wahl, Gerda Lundequist, Pauline Brunius, Edvin Adolphsson, Signe Hasso och Frank Sundström men även sk landsortsartister som Margot Ryding och Olle Ek. Föreningen Norden och Humanistiska förbundet behövde även sekreterare, och varför inte nyttja ortens bibliotekarie? Så mötte man nya människor av annan art. Namnen Ingvar Andersson och Alma Söderhjelms må räcka!

Skulle dessa olönade uppdrag höra till biblioteksarbetet? Det var före kultur nämndernas och kultursekreterarnas dagar, men ingen biblioteksstyrelse hindrade oss från att fungera. Det var en ofta oskriven överenskommelse att sådana uppdrag kunde vara PR för biblioteket. Uppmuntran uteblev inte. Min lön höjdes till 5 000 kr! Men så småningom organiserade sig också en bibliotekarie, i det som senare blev Svenska folkbibliotekarieförbundet, numera anslutet till Saco.

Att vara länsbibliotekarie

1946 lämnade jag Skövde för att flytta över till Karlstad, som jämte Malmö hade landets äldsta central (nu läns)bibliotek, beläget sedan 1928 i en byggnad som med alla sina många annex i slutet av 1973 skall bytas ut mot det nya kulturhuset på Sandgrund, strax intill Värmlands museum. Med detta bedrivs naturligt nog ett ömsesidigt samarbete liksom överallt i landet, där dessa båda institutioner finns, ja, i Jönköping är de t o m sammanbyggda. En sådan tjänst för med sig inte bara kontakter med kommunalpolitikerna utan även med landstingets förtroendevalda — ett länsbibliotek räknar ju i sin budget med ett växande bidrag från landstinget. Statens 70 000 kr förslår ej långt. Men en länsbibliotekarie måste också ha kontakter med de förtroendevalda ute i kommunerna liksom med hel- och halvtidsanställda kolleger, med deltidsanställda, på kortare bibliotekskurser utbildade tjänstemän, många av dem efter kommunreformerna filialföreståndare, liksom med den växande skaran av alla de utomordentliga och nödvändiga medhjälpare som kallas bibliotekskontorister, vaktmästare och med de dugliga krafter, som avlönas med AMS-medel.

Ett länsbibliotek är också representerat i länets bildningsförbund, vilket medför kontakter och samarbete med de olika bildningsorganisationerna. För min del hade jag förmånen att bli vän med en av länets, ja, landets jämte Jalmur Furuskog i Filipstad bästa folkbildare, Waldemar Dahlgren, mannen som inte bara diktade utan även skapade 2 folkhögskolor och dess-

utom Ingesunds folkliga musikskola. Liksom mina kolleger runt om i landet fick jag även lära mig begränsningens konst, d v s att till de många dugliga medarbetarna delegera över många uppgifter både beträffande mediainköp, utlåning, filial- och bokbuss samt barn- och ungdomsverksamheten. I intimt samarbete med de närmaste medhjälparna åtgår mycken tid till planering för en utökad verksamhet i den egna kommunen liksom i länets kommunblock, givetvis i samarbetets tecken även där.

Den inför styrelsen eller Kulturnämnden ansvarige chefbibliotekarien är ofta inte ensam föredragande i biblioteksärenden; de olika medarbetarna, främst då personalchefen, som givetvis inte alltid är biblioteksutbildad, filialchefen och andra kan föredra sina ärenden. I de allt vanligare kulturnämnderna är bibliotekschefen i de mindre kommunerna ofta alltjämt sekreterare, i de större är det däremot allt vanligare med en särskild kultursekreterare, med vilken givetvis chefen har ett intimt samarbete. Budgetarbetet är en av de betydelsefullaste uppgifterna inte minst i en tid med vikande skatteunderlag, men även där behöver man stöd och förslag från sina medarbetare och från den kunniga kanslipersonalen. När budgeten passerat Kulturnämnden och kanske där fått en välvillig behandling granskas den av kommunstyrelsen, som ibland även har överläggningar med ordföranden, chefen eller hans eller hennes ställföreträdare. Då gäller det att få de mäktige att inse att de äskade beloppen behöves för en tillfreds-

ställande verksamhet.

Genom tidningsnotiser får man kanske den föreställningen att biblioteken är hårt trängda i nuvarande ekonomiska läge. Visserligen har jag en begränsad erfarenhet, men den säger mig att politikerna allt mer börjat inse deras betydelse och att verksamheten bland barn och ungdom, gamla och handikappade eller de kulturella insatser som biblioteken bedriver i form av teaterdockteater, sagostunder, film- och föreläsningar, konsorter med levande eller bandad musik, utställningar, uppsökande teater är värdefulla inte bara för invånarna i den gamla stadskärnan utan även för dem som bor i ytterområdena. Där har filialer på sista tiden inrättats till och genom kommunreformen överflödiga kommunalhus, vilket gett dem ökade möjligheter till annan verksamhet än mediautlåning — till bygdens fromma.

Bibliotekarie i dag

Bibliotekarien har ett servicejobb, som ger den bästa tänkbara stimulans främst för en utåtriktad och av sina medmänniskor intresserad yrkesman (kvinna). Liksom han eller hon måste utnyttja ord, bild och ljud, måste vederbörande vara beredd på att bryta igenom de gränser, som tidigare och än i dag skiljer biblioteken från andra kommunala institutioner. En barn- och ungdomsbibliotekarie måste också ha förbindelser med förtroende- och tjänstemän i skolstyrelsen, i fritids- och socialnämnder.

Den som arbetar med uppsökande verksamhet måste också ha kontakter med so-

cialförvaltningen, med statskyrkan och med frikyrkor. Den ansvarige för den kulturella verksamheten måste känna vägar till länsbildningsförbund och lokala bildningsorganisationer, regionmusiken, länsteatern och ortens teaterförening, kommunens konstnärer, LänsAV-centralen och Kommunförbundets länsavdelning. Pressen och Sveriges radio-TV och dess regionkontor är något som i varje fall chefen skall ha regelbunden kontakt med.

Att vara bibliotekarie är alltså i mycket en fråga om samarbete, om förmåga att se bort från egen prestige eller egen politisk uppfattning. Till biblioteken kommer inte bara de som söker förströelse och upplysningar utan även de som vill förbättra, omstörta eller behålla det nuvarande samhället. Alla bör i mån av resurserna få de redskap de behöver, alltså »inte bara böcker». En kvinnlig kollega sa en gång: »Min fasad håller jag putsad så länge jag kan röra mig». Man kan vara till döden trött eller ha svåra personliga bekymmer, men har man den stora förmånen att få vara allmänhetens tjänare skall man alltid söka vara förekommande och vänlig mot de besökande eller den telefonerande. Den bibliotekarie, som arbetar med uppsökande verksamhet bland gamla och handikappade, får även vara beredd på frågan: »När jag känner mej så där vådligt ensam kan jag då ringa efter Er?» Nej, inte bara böcker behöver människan, men alla problem kan inte ens den dugligaste bibliotekarie lösa — ensam.